

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ทราบปรากฏการณ์ทางสังคมและข้อมูลเชิงลึกในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดพื้นที่วิจัยและประชากรกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่วิจัย โดยงานวิจัยนี้ชื่อว่า “ศึกษาวิเคราะห์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แนวพุทธ : กรณีศึกษาปราสาทหินวัดภู แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ๒) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทหินวัดภู แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของปราสาทหินวัดภู แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีเนื้อหาหลักอยู่ ๓ ประเด็น ประกอบด้วย ๑) แนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ๒) สภาพและปัญหาของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทหินวัดภู แขวงจำปาสัก ประเทศลาว ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของปราสาทหินวัดภู แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐ ประชาธิปไตย ประชาชนลาว โดยมีเนื้อหาโดยสรุปเป็นรายประเด็นดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ แนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปราสาทหินวัดภู เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจมากที่สุดในปัจจุบัน ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ จนถึงระดับนานาชาติ จึงกำหนดเป็นนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไปพร้อมๆ กันโดยไม่ให้เกิดการรบกวนหรือทำลายแก่ปราสาทหินวัดภู สำหรับแนวทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรมีแนวทางในการอนุรักษ์ตามแต่ละประเภทได้จัดการท่องเที่ยวในปราสาทหินวัดภู ดังนั้น ได้มีแนวทางการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ และอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณสถานและโบราณวัตถุ ดังต่อไปนี้

๑) แนวทางการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ

(๑) การใช้มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองแหล่งท่องเที่ยว

เป็นการอาศัยกฎหมายคุ้มครองดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืน พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืนอย่างหนัก ซึ่งอาจออกกฎหมายประกาศให้แหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติเป็นเขตอนุรักษ์หรือพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งพื้นที่อนุรักษ์หมายถึงพื้นที่ที่กำหนดขึ้นเพื่อให้คนสามารถเข้าไปชื่นชมมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่เก็บรักษา

(๒) การดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ

เป็นการดำเนินการเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยว ประเภทธรรมชาติมีความเรียบร้อย สมบูรณ์ สวยงาม และมีประสิทธิภาพตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติเบื้องต้นก็คือการดูแลรักษาความสะอาด การจัดระเบียบ และการซ่อมบำรุงโดยการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ

(๓) การจัดทำคู่มือเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

เนื่องจากต้องการให้ทุกฝ่ายร่วมมือในการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเพื่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องมีประชาสัมพันธ์โดยจัดทำคู่มือเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ทราบถึงความรู้เกี่ยวกับแหล่งเที่ยวนั้นเป็นอย่างดี และสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องในการเข้าไปท่องเที่ยวสถานที่แห่งนั้นคู่มือเกี่ยวกับการท่องเที่ยวควรประกอบด้วยคำแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว จุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ข้อควรปฏิบัติและข้อควรละเว้น การปฏิบัติ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาตินั้นดำรงความเป็นสถานที่ท่องเที่ยวไว้ได้นานที่สุด

๒) แนวทางอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณสถานและโบราณวัตถุ

(๑) การออกกฎหมายคุ้มครองควบคุม

เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์โบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าของประเทศที่ทุกคนจะต้องช่วยกันดูแลรักษา จึงต้องออกกฎหมายประกาศให้แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป โดยประกาศให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นอกจากนั้น ยังต้องออกกฎหมายคุ้มครองป้องกันรักษาให้แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้คงอยู่คู่ประเทศนานๆ พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืน เช่น ออกพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

(๒) การป้องกันการลักลอบและทำลาย

เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์โบราณสถาน โบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ จึงต้องป้องกันดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้โดยจัดให้มีหน่วยงานพร้อมทั้งเจ้าหน้าที่คอยดูแล

รักษา เพื่อมิให้ทำลายหรือมิให้ลักลอบเข้าไปขุดค้นหาสมบัติที่มีค่า นอกจากนี้ ยังจัดส่งผู้เชี่ยวชาญไปทำการดูแลบูรณะให้คงอยู่สภาพเดิมมากที่สุด

(๓) การจัดหางบประมาณในการบูรณะซ่อมแซม

เนื่องจากการบูรณะซ่อมแซมแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์โบราณสถาน โบราณวัตถุต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก รัฐบาลควรจัดหางบประมาณให้เพียงพอในการบูรณะซ่อมแซมบางครั้งอาจจะต้องขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพื่ออนุรักษ์หลักฐานและร่องรอยทางประวัติศาสตร์เอาไว้ เช่น อาจจะต้องขอความช่วยเหลืองบประมาณบูรณะซ่อมแซมจากองค์การวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ในกรณีเป็นแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก เป็นต้น

(๔) การจัดหาสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ

เนื่องจากโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีความค่าทางประวัติศาสตร์และง่ายต่อการถูกโจรกรรม จึงต้องจัดหาสถานที่สำหรับเก็บรวบรวมโบราณวัตถุให้อยู่ในสภาพปลอดภัยสะดวกในการดูแลรักษา และสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมได้อีกด้วย

(๕) การดูแลรักษาความสะอาด

เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์โบราณสถาน โบราณวัตถุเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมและโบราณคดี แต่ถ้าเกิดสกปรกขึ้นในสถานที่เหล่านั้นแล้วย่อมไม่สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมได้มากขึ้น จึงต้องมีเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาดอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งจัดเตรียมภาชนะไว้รองรับขยะมูลฝอยอย่างเพียงพอ

๕.๑.๒ สภาพและปัญหาของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทหินวัดภู แขวงจำปาสัก ประเทศ

ลาว

ปราสาทวัดภูตั้งอยู่บริเวณเชิงภูเขาสูงใหญ่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง ทางตอนใต้ของเมืองจำปาสัก ห่างจากเมืองปากเซไปประมาณ ๔๒ กิโลเมตร ภูเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของปราสาทวัดภูแห่งนี้ ชาวลาวยุคโบราณเรียกชื่อว่า “ภูเกล้า” สื่อความหมายถึงความเคารพประดุจยกไว้เหนือเศียรเกล้า ตัวปราสาทวัดภูหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และวางแผนผังเป็นแนวยาวตามลักษณะของปราสาทเขมรที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นภูเขา อาจเทียบเคียงได้กับปราสาทเขาพระวิหาร ที่มีแผนผังคล้ายคลึงกัน บริเวณใกล้เคียงที่ตั้งของปราสาทวัดภูเคยมีเมืองโบราณแห่งหนึ่งชื่อว่า “เสดทะปุระ” (เศษฐปุระ)

ปราสาทวัดภูภายใต้วัฒนธรรมลาวก็ถูกปรับเปลี่ยนจากการเป็นเทวสถานของศาสนาฮินดู มาเป็นวัดในพุทธศาสนา และชื่อเรียกว่า “วัดภู” ก็เกิดขึ้นจากชาวลาวแถบนี้ที่เคารพปราสาทแห่งนี้ ในฐานะพระอารามในพระพุทธศาสนาจนกระทั่งถึงปัจจุบันปราสาทวัดภู มีแผนผังตามแนวแกนตะวันออกตะวันตก จากพื้นราบตัดขึ้นไปตามเชิงภูจนถึงลานตระพักชั้นบนสุดมีความสูง ๖๐๗ เมตร จากระดับน้ำทะเล หากเดินจากจุดเริ่มต้นด้านหน้าปราสาททางทิศตะวันออก ภายหลังการล่มสลาย

ของอาณาจักรกัมพูชาโบราณ พื้นที่แถบนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรลาวล้านช้าง โดยเมืองจำปาสักได้เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของล้านช้าง เมื่อเจ้าราชครูโพนสะเม็ก พระภิกษุระดับมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ เดินทางมาจากนครเวียงจันทน์มาตั้งเมืองจำปาสักเป็นเมืองหลวงฝ่ายใต้ ราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๒๓ ปราสาทวัดภูจะมีสภาพที่เก่าแก่ปรักหักพังตามกาลเวลา ไม่ได้ยิ่งใหญ่อลังการเท่าปราสาทนครวัดที่เป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลก แต่คุณค่าของโบราณสถานแห่งนี้ ในฐานะจุดกำเนิดอารยธรรมกัมพูชาสมัยเจนละผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ในอดีต ต่อเนื่องมาจนกลายเป็นศูนย์รวมความศรัทธาในจิตใจของชาวลาวเจ้าของพื้นที่ในปัจจุบัน ก็ยิ่งใหญ่สมควรแก่การมาเยี่ยมเยือนสักครั้งหนึ่งในชีวิต ทำให้ปราสาทหินวัดภูเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย

ในปัจจุบันปัญหาของปราสาทหินวัดภูเกิดจาก ๔ สาเหตุหลักๆ คือ ๑) สาเหตุจากธรรมชาติได้แก่การเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เช่น การเสื่อมคุณภาพของดินและหิน ๒) สาเหตุจากสัตว์ คือ บางครั้งสัตว์ได้ลักลอบเข้าไปกินหญ้า ซึ่งได้มีการเหยียบย่ำปราสาทบางส่วนอาจก่อให้เกิดความเสียหายได้ ๓) แมลง เป็นสิ่งที่เข้าไปกัดกินไม้และหินบางส่วนของปราสาทหินวัดภู ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเสียหายในที่สุด ๔) สาเหตุที่เกิดจากมนุษย์เป็นสาเหตุที่ร้ายแรงที่สุด เช่น นักท่องเที่ยวเมื่อเข้าไปในปราสาทหินวัดภูได้นำเอาชิ้นส่วนบางอย่างของปราสาทออกไปด้วย และมีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้ขีดเขียนลงบนแผ่นหิน จนทำให้เกิดความเสียหายต่อปราสาท และการไม่รักษาความสะอาดของนักท่องเที่ยว

๕.๑.๓ วิเคราะห์แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของปราสาทหินวัดภู แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

๑. วิธีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ปราสาทหินวัดภู

วิธีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ปราสาทหินวัดภูการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมในสังคมปัจจุบันทำให้รายได้จากการท่องเที่ยว แต่ก็มีผลเสีย เช่น ได้มีนักท่องเที่ยวบางคนไม่เข้าใจในสถานที่ท่องเที่ยว ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

๑) การปลูกจิตสำนึก

โดยเน้นทางคุณธรรม ศีลธรรม เพราะถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตมนุษย์ เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความเสียสละความรักใคร่สามัคคีในกลุ่มความซื่อสัตย์ มีจิตใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน วัฒนธรรมทางจิตใจ หรือวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต และเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติหรือแนวทางแห่งความคิดความเชื่อในอุดมการณ์

๒) การมีส่วนร่วมของภาครัฐ

การให้บริการด้านการท่องเที่ยวที่คาดว่าจะมีขนาดใหญ่ขึ้นตามแนวโน้มมูลค่าเศรษฐกิจของภูมิภาค และแหล่งท่องเที่ยวภายในประเทศอาเซียน นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้เข้ามา

ช่วยเหลือทางด้านงบประมาณเพื่อนำมาบูรณปฏิสังขรณ์หรือซ่อมแซมปราสาทหินวัดภูอยู่เสมอ และรัฐบาลได้เขามารักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว

๓) เอกชนได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ทรัพยากรการท่องเที่ยว จำเป็นต้องได้รับการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปด้วย โดยป้องกันและลดสาเหตุ ที่อาจทำให้เกิดปัญหามลพิษ เจ้าของพื้นที่ และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ได้แก่ ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว สถาบันต่างๆ ในสังคมองค์กรประชาชน และประชาชนในท้องถิ่น ต้องร่วมมือกันในการอนุรักษ์ รักษาสภาพ ไม่ทำลาย หรือสร้างความเสียหายแก่ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในปราสาทหินวัดภู

๔) การมีส่วนร่วมของศาสนา

ซึ่งจะก่อให้เกิดการท่องเที่ยวแบบเกื้อกูล พุทธศาสนา ซึ่งเป็นผู้นำในการพัฒนาจิตใจ เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรม และเป็นผู้ระดมทุนในการบูรณปฏิสังขรณ์ อบรมสอนปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนรู้จักการอนุรักษ์วัฒนธรรม และเพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพจิตดี คือจิตใจที่มีคุณธรรม ได้แก่ มีเมตตา กรุณา มุทิตาต่อนักท่องเที่ยว มีศรัทธา และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และยังมีกระบวนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ปราสาทหินวัดภู ปัจจุบันกระบวนการท่องเที่ยวปราสาทหินวัดภูได้มีการจัดอบรมบุคลากรให้มีความพร้อมทางด้านความรู้ความสามารถ นอกจากนี้ ยังได้ส่งเสริมบุคลากรสุขภาพกาย สุขภาพจิต และมีวินัยในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

๒. กระบวนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

๑) กายภาพ (กายภาพนา) เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปราสาทหินวัดภูซึ่งช่วยให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นที่เดินทางไปถึง ซึ่งเปรียบเสมือนการทำให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนและมีส่วนในการเสริมสร้างสัมพันธไมตรีความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าของประเทศและผู้มาเยือน เช่น การให้ การต้อนรับตามประเพณีลาวการช่วยเหลือนักท่องเที่ยวการจัดเทศกาลและประเพณีต่าง ๆ นอกจากนี้ การท่องเที่ยวทำให้รับทราบถึงอารยธรรมที่แตกต่างออกไป โดยจะต้องไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

๒) กระบวนการจัดการและวินัยของนักท่องเที่ยว (ศีลภาวนา) ซึ่งเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ช่วยชักนำให้คนประพฤติศิลปปฏิบัติธรรม และเครื่องมือสำหรับส่งเสริมความสามัคคีกลมเกลียวและความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง ทางวัดภูได้มีการจัดอบรมคุณสมบัติให้แก่เจ้าหน้าที่ให้ยึดหลักศีลธรรมในการให้คำปรึกษาและความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว มีการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ และข้อปฏิบัติสำหรับบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและระเบียบของนักท่องเที่ยวเพื่อควบคุมการท่องเที่ยวแบบเกื้อกูลต่อปราสาทหินวัดภู

๓) จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม (จิตภาวนา) เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปราสาทหินวัดภูด้านการปลูกฝังจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม เป็นส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปราสาทหินวัดภูทางประเพณี วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักของการดำเนินชีวิตในสังคม และส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ โดยเน้นทางคุณธรรม ศีลธรรม เพราะถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีวิธีการดังต่อไปนี้

(๑) มีจิตสำนึกหวงแหนความเป็นความเป็นมรดกของชาติอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ของชาติและชาวลोक

(๒) ปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักคุณค่าอันมหาศาลของปราสาทหินวัดภูสำหรับคนจำปาสิกและชาวลोकเพราะว่าปราสาทหินวัดภูเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรม อันโดดเด่นของประเทศ

(๓) ปราสาทหินวัดภูมีผลดีต่อเศรษฐกิจซึ่งมีความสำคัญต่อคนลาวและชาวลोक โดยเฉพาะประชาชนบ้านหนองสาเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวมีจำนวนเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้ชีวิตการเป็นอยู่ในด้านเศรษฐกิจมีการขยายตัว เช่น มีร้านค้าของที่ระลึก ร้านอาหาร โรงแรม เพิ่มขึ้นจนทำให้ชีวิตการเป็นอยู่ของชาวบ้านหนองส้านวันยังมีความเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับ

๔. ให้ความรู้และข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว (ปัญญาภาวนา เป็นการศึกษาวัฒนธรรมดังกล่าว ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้ใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนชาวบ้านหนองสา บุญประเพณีประจำปีของปราสาทหินวัดภู

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ภาครัฐควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นนโยบายหลักด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แนวพุทธเข้าไปใช้ในหน่วยงานที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

๒) หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปราสาทหินวัดภู

๓) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรนำหลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แนวพุทธเข้าไปใช้ในองค์กร

๔) ภาครัฐควรให้ความสำคัญในการส่งเสริมช่องทางการสร้างงาน และสร้างอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแก่ประชาชนในท้องถิ่นให้มากขึ้น

๕) พระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และนำหลักธรรมมาประกอบในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้มากยิ่งขึ้น

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะปฏิบัติการ

๑) หน่วยงานปราสาทหินวัดภูควรมีการเสริมสร้างกลุ่มจิตสาธารณะเพื่อการท่องเที่ยวให้หลากหลายกลุ่มมากยิ่งขึ้น เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่หลากหลายที่จะมาท่องเที่ยวในปราสาทหินวัดภูอนาคต

๒) ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ปราสาทหินวัดภูทั้งระยะสั้นและระยะยาว เพื่อเป็นฐานในการรองรับนักท่องเที่ยวในอนาคต

๓) หน่วยงานปราสาทหินวัดภูควรมีการพัฒนาศูนย์บริการนักท่องเที่ยวและมีการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพอยู่เสมอ

๔) หน่วยงานปราสาทหินวัดภูควรมีการเพิ่มการเฝ้าระวังสภาพปัญหาและภัยคุกคามแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งศึกษาแนวทางการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืนต่อไป

๕) พื้นที่ปราสาทหินวัดภูควรมีการพัฒนาและเสริมสร้างระบบการรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยว

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยทางด้านการอบรม ปลุกจิตสำนึกให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวรู้จักคุณค่าโบราณสถาน และสิ่งก่อสร้างที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยการอนุรักษ์ทางด้านศิลปะลวดลายต่างๆ ของปราสาทหินวัดภู

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเข้ามาบริหารแหล่งท่องเที่ยวในปราสาทหินวัดภู

๔) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แนวพุทธให้มากยิ่งขึ้น

๕) ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันดีงามให้คงอยู่สืบต่อไป